

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 13-14-15
1995-1996-1997

İstanbul 1997

CERH ° LAFIZLARINDAN “MÜNKERÜ’I-HADİS” VE FARKLI KULLANIMLARI

Öğr.Gör.Dr.Ahmet YÜCEL*

“Hadisleri münkerdir” anlamına gelen münkerü’l-hadis terkinin muhteva ve kullanımının doğru olarak tesbit edilebilmesi öncelikle münker teriminin mânasını kavramakla yakından ilgilidir. Bu itibarla aşağıda önce münker ve anlamları, daha sonra münkerü’l-hadis, farklı kullanımları, râvinin münker hadis rivayet ettiğine delâlet eden diğer terimler ve münkerü’l-hadis tabiri ile aralarındaki farklar tetkik edilecektir.

I. MÜNKER ve ANLAMLARI

Sözlükte bilinmeyen, hoş karşılanmayan gibi anlamlara gelen¹ münker if’al babından ism-i mef’uldür. Muhaddisler tarafından mazi² ve muzari³ şekilleriyle “doğru bulmadı, son derece yanlış olduğunu söyledi, münker hadis rivayet etmektedir” anlamlarında kullanılan kelime, bir terim olarak mervî hakkında hicrî üçüncü asırdan itibaren kullanılmaya başlamış ve tarifi de yapılmıştır. Tesbitimize göre münker terimini bu asırda mervî hakkında ilk kullanan muhaddislerden biri İshak b. Râhûye’dir (ö. 238/853)⁴.

Söz konusu terim mervî hakkında başlangıçtan itibaren üç farklı anlamda kullanılmıştır.

* M. Ü. İfâhiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

1 İbn Manzur, *Lisânu’l-arab*, V, 233-234; Âsım Efendi, *Kâmus*, II, 723.

2 Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babasının Ebû Revk’in Mesruk’tan semanın sabit olmadığını ifade etmesi (bkz. Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 64) misal olarak verilebilir.

3 Ahmed b. Hanbel’in bazı kimselerin Muhammed b. Sınâî’nin Mesruk’tan semanın bulunmadığını belirtmek için “ بعض الناس ينكر ” demesi, Ebû Hâtim’in bazı râvilerin münker hadis rivayet ettiklerini göstermek üzere “ ينكر عن فلان ” (İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 250; İbn Hacer, *Tehzib*, II, 224) ifadesini kullanması (bkz. Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 265) misal olarak zikredilebilir.

4 Belûşî, *el-İmâm İshak b. Râhûye*, s. 86, 253.

1. Zayıf Râvinin Sika Râvilere Muhalif Olarak Rivayet Ettiği Hadis

Tesbitimize göre münkeri bu anlamda ilk defa kullanan ve tarifini yapan İmam Müslim olmuştur. O, hadisteki münkerliğin âlâmetini “râvinin hadisinin güvenilir hafızların rivayetlerine muhalif olması”⁵ şeklinde açıklamış⁶, başka bir yerde de Ömer b. Abdullah b. Ebû Has’am ve benzerlerinin hâfız olarak bilinen sikalara muhalif rivayetlerinin münker ve zayıf kabul edildiğini söylemiştir⁷. Nevevî (ö.676/1277) münker ile ilgili İmam Müslim’in söz konusu tarifinin bütün muhaddislerin ortak görüşünü yansıttığını söylemişse de⁸ aşağıda görüleceği gibi az da olsa farklı anlamda kullananların bulunduğu bilinmektedir.

Hicrî üçüncü asır münekkit muhaddislerinden Ebû Hâtım er-Râzî de (ö. 277/890) Seleme b. Verdâ’nın sika râvilerin rivayetlerine muhalif hadislerinin çoğunu münker bulduğunu söylemiştir⁹.

Müteahhirün dönemi muhaddislerinden İbn Hacer, münkerle ilgili yukarıdaki tarifi benimsemiş ve savunmuştur. İbn Hacer, şâz ve münkeri aynı anlamda kabul eden İbnü’s-Salâh’ı tenkit etmiş, bu iki terim arasında güvenilir hâfızlara muhalefet açısından benzerlik, şâzın râvisinin sika, münkerin râvisinin zayıf olması yönünden ise farklılık bulunduğunu ortaya koyarak münkeri “zayıf râvinin güvenilir râvilere muhalif olarak rivayet ettiği hadis” şeklinde tarif etmiştir¹⁰.

Zayıf râvinin sika râvilere muhalif olarak rivayet ettiği hadis anlamında kullanıldığında, münker diye ifade edilen rivayetin zayıflığında ve böylesi hadisleri çokça nakleden râvinin metrûk olduğunda ihtilâf yoktur¹¹.

2. Râvinin Teferrüd Ettiği Hadis

Muhaddislerden bir kısmı münkeri, muhalefet söz konusu olmaksızın zayıf veya sika râvinin teferrüd ettiği hadis anlamında kullanmışlardır.

Tirmizî’ye göre münker, zayıf râvinin teferrüd ettiği hadistir. Nitekim o senesinde iki zayıf râvinin bulunduğu, başka bir tarikten de desteklenmeyen hadisin

5 Müslim, *Sahih*, (mukaddime), I, 7.

6 Burada İtr’in bir taraftan Tirmizî’nin münkeri “herhangi bir muhalefet olmaksızın zayıf râvinin teferrüd ettiği hadistir” (İtr, *Muvazene*, s. 192) şeklinde tarif ettiğini kaydederken diğer taraftan onun bu konuda şeyhi Müslim ile aynı görüşte olduğunu (a.g.e., s. 194) ifade etmesini çelişkili bulduğumuza dikkat çekmeliyiz.

7 Müslim, *et-Temyîz*, s. 209.

8 Nevevî, *Müslim Şerhi*, I, 57.

9 İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh*, IV, 175; Ebû Hatim’in münkeri bu anlamda kullandığına dair ayrıca bkz. İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 14.

10 İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, s. 14.

11 Münker hadisin zayıf olduğunu ifade eden muhaddislerin görüşleri için bkz. Müslim, *Sahih*, (mukaddime), I, 7; a.mlf., *et-Temyîz*, s. 209; İbnü’l-Cüneyd, *Suâlât*, s. 247, 328; Sa’dî el-Hasımî, *Ebü Zür’a*, II, 687, 691, 694, 695; İbn Ebû Hâtım, *İlel*, I, 57; Zehebî, *Mizan*, III, 142.

münker olduğunu belirtmektedir¹². Zehebî de sadûk ve daha aşağı seviyedeki râvilerin teferrüd ettiği rivayetlerin münker olduğu görüşündedir¹³.

Hicrî ikinci asırda Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö.198/813)¹⁴, üçüncü asırda Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Ebû Bekir Ahmed b. Hârûn el-Berdîcî (ö. 301/913)¹⁵ ve diğer bazı muhaddisler¹⁶, münkeri sika râvinin teferrüd ettiği hadis anlamında kullandıkları kaynaklarda zikredilen¹⁷ âlimlerdir.

İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre hicrî yedinci asır muhaddislerinden İbnü'l-Kattân el-Fâsî de (ö. 628/1231) münkeri ferd-i mutlak anlamında kullanmaktadır¹⁸.

Nevevî¹⁹ ve Irakî²⁰ sika râvinin teferrüd ettiği hadise bazı muhaddislerin münker dediklerini kaydetmişler; Zehebî de bazan sadûk olan râvinin teferrüd ettiği hadise münker dendiğini açıklamıştır²¹.

3. Mevzû Hadis

Münker, ilel ve mevzûât kitaplarında uydurma hadis anlamında da kullanılmıştır. Bu tür eserlerde münker teriminin hadisin uydurma olduğunu ifade eden mevzû (موضوع = uydurmadır)²², şibhü'l-mevzû (شبه الموضوع = mevzûya benzemektedir)²³, keennehû mevzû (كانه موضوع = mevzûya benzemektedir)²⁴, lâ asle leh (لا أصل له = aslı yoktur)²⁵, leyse lehâ asl (ليس لها أصل = aslı yoktur)²⁶, bâtil (باطل = batıldır)²⁷ gibi tabirlerle birlikte zikredilmesi ilk asırlardan itibaren sözü edilen terimin aynı zamanda uydurma hadislerle delâlet etmek üzere kullanıldığını göstermektedir.

12 İtr, *Muvâzene*, s. 192; hadis için bkz. Tirmizî, "İsti'zân", 11.

13 Zehebî, *Mîzân*, III, 141-142; zayıf râvinin teferrüd ettiği hadisin yanında bazan sadûk râvinin teferrüdüne de münker denildiğine dair bkz. Zehebî, *el-Mûkızâ*, s. 42.

14 İbn Hacer, Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın tâbînin ileri gelen güvenilir râvilerinden Kays b. Ebû Hâzim (ö. 97/715) hakkında kullandığı "münkerü'l-hadis" lafızıyla onun rivayetlerinde teferrüdünü kastettiğini açıklamıştır. Bkz. İbn Hacer, *Tenzîb*, VIII, 388-389; Haldun el-Ahdeb, *Esbâbu ihtilâfî'l-muhaddisîn*, I, 385-386.

15 İbnu's-Salâh, *Mukaddime*, s. 80; İbn Receb, *Şerhu İlel*, I, 450; San'anî, *Tavzihu'l-efkâr*, II, 270.

16 İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 610, 631; a.mlf., *en-Nüket*, II, 674.

17 Ayrıca bkz. Zehebî, *el-Mûkızâ*, s. 77-78.

18 İbn Hacer, *Tenzîb*, VIII, 389.

19 Nevevî, *Müslim Şerhi*, I, 57.

20 Irakî, *Elfiyetü'l-hadis*, s. 87.

21 Zehebî, *el-Mûkızâ*, s. 42.

22 İbn Ebû Hâtim, *İlelü'l-hadis*, I, 313.

23 *A.g.e.*, I, 297; II, 54.

24 *A.g.e.*, I, 431; II, 117, 209, 241.

25 *A.g.e.*, I, 166; II, 27, 96; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, VII, 36; Zehebî, *Mîzân*, III, 126.

26 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 126.

27 İbn Ebû Hâtim, *İlelü'l-hadis*, I, 432; Cûzekânî, *el-Ebâtil*, I, 169, 211, 240, 272; II, 44, 269; Ali el-Kârî, *el-Masnû*, s. 68, 207, 209, 255, 259; Semhûdî, *el-Gunnâz*, s. 27, 32, 35, 61, 193, 233, 234; Zehebî, *Mîzân*, III, 126.

Münker teriminin mervî hakkındaki farklı kullanımları konusuna son vermeden önce İbnü's-Salâh'ın münker ile şâz arasında herhangi bir ayırım yapmadığına, her ikisinin de aynı mânaya geldiğini ileri sürdüğüne, ancak münkerin şâzdan farklı olarak sika ve mütkin olmayan râvinin teferrüdü olmasını şart koştuğuna²⁸ burada işaret etmeliyiz. İbnü's-Salâh'ın bu görüşünü Nevevî²⁹, İbn Kesîr³⁰ ve İrâkî³¹ de benimsemişlerdir.

Verilen bilgilerden münkerin ilk dönemlerden itibaren “zayıf râvinin sika râvilerine muhalif olarak rivayet ettiği hadis”, “zayıf veya sika râvinin teferrüd ettiği hadis” ve “mevzû hadis” olmak üzere üç farklı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak ilk kullanımının yaygın, son ikisinin ise daha az olduğunu söylemek mümkündür.

Münkerin farklı anlamlarda kullanımlarını tesbit ettikten sonra “hadisleri münkerdir” mânasına gelen münkerü'l-hadis tabirini tetkik edebiliriz.

II. MÜNKERÜ'L-HADİS

Hadisleri münker, çokça münker hadis rivayet eden kimse mânasına gelen münkerü'l-hadisın ortaya çıkışı ve farklı anlamlarda kullanımı aşağıda ayrı başlıklar altında incelenecektir.

A. ORTAYA ÇIKIŞI

Tesbitimize göre münkerü'l-hadis tabirini ilk defa kullanan hicrî ikinci asır muhaddislerinden Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö.198/813) olmuştur. Ancak daha önce işaret edildiği gibi İbn Hacer'in tesbitine göre Yahyâ el-Kattân bu tabiri cerh lafzı olarak değil, râvinin rivayetinde teferrüd ettiğine delâlet etmek üzere kullanmıştır³². Hicrî üçüncü asırdan itibaren ise râvi hakkında aynı zamanda cerh lafzı olarak kullanılmıştır.

B. KULLANILDIĞI YERLER

Münkerü'l-hadis tabiri münkere verilen anlamlara göre üç farklı mânada kullanılmıştır.

1. Rivayetlerinde Teferrüd Eden Râviler

Kaynaklarda Yahyâ b. Saîd el-Kattân³³, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve diğer bazı muhaddislerin³⁴ söz konusu tabiri rivayetinde teferrüd eden râviler hakkında kullanımları kaydedilmektedir.

28 İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 80-82.

29 Suyûtî, *Tedrib*, I, 236.

30 İbn Kesîr, *Ihtisârü ulûmi'l-hadis*, s. 49.

31 İrâkî, *Elfiyetü'l-hadis*, s. 87.

32 İbn Hacer, *Tehzib*, VIII, 388-389.

33 İbn Hacer, *Tehzib*, VIII, 388-389.

34 İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 610, 631; *en-Nüket*, II, 674.

2. Zayıf Râviler

Yaygın olmasa da söz konusu lafzın zayıf râviler hakkında kullanıldığı olmuştur. Nitekim Ebû Zür'a er-Râzî (ö.264/878) münkerü'l-hadîs tabirini râvinin zayıflığına delâlet eden yüktebu hadîsühû li'l-i'tibâr (يكتب حديثه للاعتبار = hadisi araştırmak için yazılır)³⁵ terimi ile birlikte kullanmıştır. Ebû Hâtim (ö.277/890) ise bu lafzı yüktebu hadîsühû (يكتب حديثه = hadisi yazılır)³⁶, yüktebu hadîsühû li'l-i'tibar (يكتب حديثه للاعتبار = hadisi araştırmak için yazılır)³⁷, yüktebu hadîsühû velâ yuh-teccü bihî (يكتب حديثه ولا يحتج به = hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz)³⁸ terimleriyle birlikte; bir yerde lâ yüşteğalü bi-hadîsihî leyse fî vezni men yüşteğalü bi-hadîsihî yüktebu hadîsühû

لا يشتغل بحديثه ليس في وزن من يشتغل بحديثه يكتب حديثه = hadisiyle meşgul olmaya değmez, hadisiyle meşgul olacak seviyede değil fakat hadisi yazılır)³⁹ tabiriyle, iki ayrı yerde de münkerü'l-hadîs cidden (منكر الحديث جداً = hadisleri gerçekten münkerdir) dedikten sonra yüktebu hadîsühû velâ yuh-teccü bihî (يكتب حديثه ولا يحتج به = hadisi yazılır fakat delil olarak kullanılmaz)⁴⁰ ve leyse bi'l-metrûk (وليس بالمتروك = metrûk değildir)⁴¹ ifadelerini kullanarak, ayrıca yüktebu hadîsühû ale'd-da'fi's-şedîd (يكتب حديثه على الضعف الشديد = zabt bakımından son derece zayıf olmasına rağmen hadisi yazılır)⁴² şeklinde râvinin zayıflığına delâlet eden bir başka terimle beraber, bazan da râvinin metrûk olduğunu ifade eden diğer lafızlarla birlikte kullanmıştır.

Ebû Hâtim münkerü'l-hadis hükmünü verdiği râvilerden ikisini aynı zamanda hadisiyle meşgul olmaya değmez veya hadisiyle meşgul olunacak seviyede değil ve son derece zayıf diyerek tavsif etmektedir. Ayrıca bunlar hakkında yüktebu hadîsühû (يكتب حديثه = hadisi yazılır) demesi, söz konusu râvilerin zabt bakımından son derece zayıf olduklarını, ancak hadislerinin fezâil konusunda veya âdid aramak üzere yazılabileceğini göstermektedir. Ebû Hâtim'in bu nevi kullanımının sadece iki râvi hakkında olması, sözü edilen durumun istisnaîliğini gösterebileceği gibi "يكتب" kelimesinin başından istinsah esnasında yanlışlıkla "لا"nın düşürüldüğü ihtimalini de düşündürmektedir.

35 Sa'di el-Hâşimî, *Ebû Zür'a*, III, 809; IV, 302.

36 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, III, 530; IV, 133; V, 23; VII, 217; VII, 275.

37 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 391.

38 İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VII, 217.

39 *A.g.e.*, V, 103.

40 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, V, 23; VIII, 275.

41 *A.g.e.*, II, 133; VII, 228.

42 *A.g.e.*, II, 177.

Gerek Ebû Zür'a'nın gerekse Ebû Hâtim'in sözü edilen tabiri zayıf râviler hakkında kullanmalarının yaygın olmadığına ve yukarıda zikredilenlerin dışında başka örneklerine rastlanılmadığına da burada işaret edilmelidir.

3. Metrûk Râviler

Başta Ebû Zür'a er-Râzî ve Ebû Hâtim olmak üzere İbn Nümeyr (ö. 234/749), Ahmed b. Hanbel, Amr b. Ali el-Fellâs (ö. 249/864), Buhârî, Fesevî gibi hicrî üçüncü asır münekkit muhaddislerinin⁴³ bu terimi terekûhu (تركوه = onu terkedtiler), türîke hadîsühû (ترك حديثه = hadisi terkedilmiştir) veya tereke'n-nâsû hadîsehû (ترك الناس حديثه = insanlar hadisini terkedtiler)⁴⁴, şebîhün bi'l-metrûk, (شبهه بالمتروك = metrûk râvilerden farksızdır)⁴⁵, fî hadîdî't-terk (فى حد الترك = terkedilecek seviyededir)⁴⁶, lâ yu'beü bi hadîsihî kâne yekzibu (لا يعبأ بحديثه كان يكذب = yalancıydı, hadisine hiç önem verilmez)⁴⁷, leyse bi şey'in (ليس بشئ = o, hiçbir şey değildir)⁴⁸, zâhibü'l-hadîs (ذاهب الحديث = sakıttır)⁴⁹, metrûkû'l-hadîs (متروك الحديث = hadisi terkedilmiştir)⁵⁰, lâ yüktebü hadîsühû (لا يكتب حديثه = hadisi hiçbir şekilde yazılmaz)⁵¹, lâ yüktebü hadîsühû illâ li'l-ma'rifeti (لا يكتب حديثه الا للمعرفة = hadisi ancak uydurma veya çok zayıf olduğunu anlatmak amacıyla yazılır)⁵², lâ yüktebü hadîsühû kezzâb (لا يكتب حديثه كذاب = hadisi yazılmaz çünkü yalancıdır)⁵³, lâ yenbeğî en yektübe hadîsehû (لا ينبغي ان يكتب حديثه = hadisini yazmaya değmez)⁵⁴, lâ yüşteğalü bihî (لا يشتغل به = onunla meşgul olmaya değmez)⁵⁵, lâ yüşteğalü bi-

43 Hicrî dördüncü asır münekkit muhaddislerinden Dârekutnî'nin (ö. 385/995) münkerü'l-hadîs lafzı ile tavsif ettiği râvileri diğer münekkit muhaddislerin كذاب (Zehebî, *Mizân*, I, 184, 272),

لا يحل كتب حديثه الا على جهة التعجب (İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 138; Zehebî, *Mizân*, I, 177), ليس بثقة (Zehebî, *Mizân*, I, 192, 273, 364), متروك الحديث (Zehebî, *Mizân*, I, 422) gibi şiddetli cerh lafızlarıyla tenkit etmeleri, onun da söz konusu lafzı metrûk râviler hakkında kullandığını göstermektedir.

44 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 345; V, 20; VI, 137; VII, 130; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, II, 126; III, 167; VIII, 234; IX, 81.

45 İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, VI, 281.

46 *A.g.e.*, VIII, 268.

47 *A.g.e.*, VIII, 395.

48 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 130-131, 380; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, I, 332; III, 354; IV, 437; VII, 154.

49 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 343; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, III, 324; V, 46.

50 İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, III, 92, 283, 559; V, 71, 176; VII, 48; VIII, 90; IX, 268; İbn Adiy, *el-Kâmil*, I, 326.

51 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I, 88; VI, 29; İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, II, 426; III, 559; VI, 39; VIII, 23; İbn Adiy, *el-Kâmil*, I, 373.

52 Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 42, 50.

53 İbn Ebû Hâtim, *a.g.e.*, II, 525.

54 Fesevî, *el-Ma'rife*, III, 53.

55 İbn Ebû Hâtim, *İlelü'l-hadis*, II, 14.

rivayetihi (لا يشتغل بروايته = hadisiyle uğraşmaya değmez)⁵⁶ gibi râvinin terkini gerektiren diğer cerh lafızlarıyla birlikte kullanmaları, ayrıca Ahmed b. Hanbel'in yalancı râvilerden meydana gelen senedi münkerü'l-isnad (منكر الاسناد) diye tavsif etmesi, Buhârî'nin söz konusu tabiri kendisinden rivayetin caiz olmadığı kimseler hakkında kullandığını açıklaması⁵⁷ münkerü'l-hadîs lâfzıyla genellikle metrûk râvilerin kastedildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak münkerü'l-hadis teriminin genellikle metrûk, yaygın olmakla beraber zayıf ve bazı muhaddisler tarafından da rivayetinde teferrüd eden râviler hakkında kullanıldığı söylenebilir. Terim zayıf râviler hakkında kullanıldığında bu duruma işaret etmek üzere yüktebü hadîsühû (يكتب حديثه = hadisi yazılır) lafzı da birlikte zikredilmektedir. Ayrıca isnadın tamamı münkerü'l-hadis diye tavsif olunan râvilerden meydana gelmişse bu durum münkerü'l-isnad (منكر الاسناد = bu isnad münkerdir) şeklinde ifade edilmiştir⁵⁸.

III. RÂVİNİN RİVAYETLERİNDE MÜNKER HADİS BULUNDUĞUNU İFADE ETMEK İÇİN KULLANILAN DİĞER TERİMLER ve MÜNKERÜ'İ-HADİS'TEN FARKLARI

Şehavî'nin (ö.902/1497) nakline göre İbn Dakîku'l-İd (ö.702/1320) rivayetlerinin çoğu münker olan râviler ile bazı rivayetleri münker olanlara delâlet eden tabirlerin aynı olmadığına dikkat çekmiştir. Ona göre birinciler "münkerü'l-hadis" diye tavsif edilmekte ve metrûk râvilerden sayılmaktadır. İkincilerin ise bazı rivayetleri münker olmakla birlikte metrûk sayılmamaktadır⁵⁹.

Münkerü'l-hadîs tabirinin değişik kullanımları yukarıda incelendiğine göre şimdi râvinin rivayetlerinde münker hadîs bulunduğunu ifade eden diğer terimler ve bunların râvinin güvenilirliğine ne derece etki ettiği araştırılabilir.

Haddese bi-menâkîr (حدث بمناكير = münker hadis rivayet etmiştir)⁶⁰, revâ menâkîr (روى مناكير = münker hadis rivayet etmiştir)⁶¹, etâ bi-menâkîr (أتى بمناكير = münker hadis rivayet etmiştir)⁶², yuhaddisü bi'l-menâkîr (يروى المناكير = münker hadis rivayet eder)⁶³, yervi'l-menâkîr (يروى المناكير = münker hadis rivayet eder)⁶⁴, ye'tî bi'l-menâkîr (يأتي بالمناكير = münker hadis

⁵⁶ İbn Ebû Hâtîm, *a.g.e.*, II, 452; III, 372; VII, 36, 261; IX, 168.

⁵⁷ Zehebî, *Mizân*, I, 6; II, 202.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 346.

⁵⁹ Şehavî, *Fethu'l-mugîs*, I, 373; Leknevî, *er-Ref'*, s. 203.

⁶⁰ Bkz. Zehebî, *Mizân*, II, 55; IV, 43.

⁶¹ *A.g.e.*, III, 101, 529.

⁶² *A.g.e.*, III, 344.

⁶³ *A.g.e.*, II, 597.

⁶⁴ *A.g.e.*, II, 585-586; III, 640.

rivayet eder)⁶⁵, ye'tî bi'l-menâkîr ahyânen (يأتى بالمناكير احياناً = bazan münker hadis rivayet eder)⁶⁶, ehâdîsühü menâkîr (احاديثه مناكير = hadisleri münkerdir)⁶⁷, fî hadîsîhî menâkîr (فى حديثه مناكير = hadislerinde münker olanlar vardır)⁶⁸, fî hadîsîhî ba'dü'l-menâkîr (فى حديثه بعض المناكير = hadislerinden bazısı münkerdir)⁶⁹, lehû menâkîr (له مناكير = münker rivayetleri var)⁷⁰, lehû mâ yünkeru (له ما ينكر = münker rivayetleri var)⁷¹, indehû menâkîr (عنده مناكير = münker rivayetleri var)⁷², zû menâkîr (ذو مناكير = münker rivayetleri var)⁷³, sâhibu menâkîr (صاحب مناكير = münker rivayetleri var)⁷⁴ tabirleri râvinin rivayetlerinde münker hadis bulunduğunu ifade etmek üzere muhaddisler tarafından kullanılan terimlerdir⁷⁵.

Söz konusu terimlerin, râvinin münker hadis rivayet ettiği hususunu ifade etmesi açık, rivayet edilen münker hadislerin niceliğine delâleti ise müphemdir. Aşağıda verilecek misallerde görüleceği üzere söz konusu tabirler sika, zayıf ve metrûk râviler hakkında kullanılmaktadır. Hakkında sözü edilen tabirlerden biri kullanılan râvi sika işe münker rivayetlerinin az, metrûk ise çok olduğu anlaşılacaktır. Aşağıda söz konusu tabirlerin sika, zayıf ve metrûk râviler hakkında kullanımları ayrı başlıklar altında incelenecektir.

1. Güvenilir Râviler Hakkında Kullanımları

Sika râvinin bazı rivayetlerinin münker olduğu söz konusu tabirlerden biriyle ifade edilmiştir. Nitekim Ali b. Medînî sika râvilerden Fadl b. Mûsâ es-Sinânî el-Mervezî⁷⁶ ve Osman b. Muhammed el-Ahnesî'nin⁷⁷, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) "leyse bihî be's" diye tavsif ettiği Âiz b. Nesir'in⁷⁸ bazı rivayetlerinin münker olduğunu revâ ehâdis menâkîr (روى احاديث مناكير); Dârekutnî (ö. 385/995) sika kabul ettiği Süleyman b. Şurahbil'in münker rivayetlerinin bulunduğunu (bkz. Sehavî, I, 347), Zehebî de Saîd b. Kesîr'in (ö. 226/841) rivayetlerinden bir kısmının münkerliğini lehû mâ yünkeru (له ما ينكر)⁷⁹ tabirleriyle ifade etmişlerdir. Ayrıca Zehebî, hakkında bu tabirler kullanılan râvilerin mutlaka zayıf olması gerekmediğine

65 A.g.e., I, 51.

66 A.g.e., IV,

67 A.g.e., II, 510; IV, 395.

68 A.g.e., I, 110.

69 A.g.e., I, 50.

70 A.g.e., I, 78, 118, 126; II, 440; III, 483, 493.

71 A.g.e., I, 166; IV, 302.

72 A.g.e., I, 67; II, 43, 49, 161, 192, 254; IV, 218.

73 A.g.e., I, 291.

74 A.g.e., I, 235; II, 102, 307; III, 450.

75 Ayrıca bkz. Leknevî, *er-Ref'*, s. 210.

76 Zehebî, *Mizân*, III, 360.

77 A.g.e., III, 52.

78 İbn Maîn, *Tarih*, II, 291.

79 A.g.e., II, 155.

"her münker rivayet eden zayıf olmayabilir"⁸⁰ şeklindeki ifadesiyle açıklık getirmiştir⁸¹.

2. Zayıf Râviler Hakkında Kullanımları

Zayıf râvilerin münker hadis rivayet etmeleri halinde de bu durum aynı terimlerle ifade edilmiştir. Nitekim Ali b. Medinî, Husayn b. Ömer'in zayıf olduğunu göstermek üzere leyse bi'l-kaviyyi (ليس بالقوى = kavî değil) dedikten sonra, münker rivayetlerinin bulunduğunu ifade etmek için revâ ehâdis münkere روى احاديث منكرا = münker hadisler rivayet etmiştir) lafzını kullanmış⁸², Ahmed b. Hanbel de Hasif b. Cahdar'ın zayıflığını belirttiikten sonra münker rivayetlerinin bulunduğunu lehû ehâdis menâkir (له احاديث مناكير = münker rivayetleri vardır) terimiyle açıklamıştır⁸³.

3. Metrûk Râviler Hakkında Kullanımları

Metrûk râvilerin aynı zamanda münker rivayetlerinin de bulunduğu sözü edilen terimlerle ifade edilmiştir. Böylece râvinin münker hadis rivayet etmiş olması tek başına onun metrûk sayılmasının sebebi değildir. Bu durum metrûk kabul edilen râvinin aynı zamanda münker rivayetlerinin de bulunduğunu tesbit etmekten ibarettir. Zira râvinin metrûk olması münker hadis rivayet etmesi sebebiyle olduğunda muhaddisler bunu belirtmek için rivayetlerinin çoğu münkerdir anlamına gelen münkerü'l-hadis (منكر الحديث) tabirini kullanmışlardır. Burada Ali b. Medî'nin böylesi kullanımı misal olarak vermekle yetineceğiz. O, birçok münekkit muhaddisin⁸⁴ metrûk olduğunu söylediği, kendisinin de aynı kanaatte olduğunu açıklamak üzere hakkında daîfun daîfun (ضعيف ضعيف) ifadesini kullandığı Abdullah b. Ziyad b. Süleyman b. Sem'an el-Mahzûmî'nin münker hadisler de rivâyet ettiğini revâ ehâdis menâkir (روى احاديث مناكير) terimiyle ifade etmiştir⁸⁵.

Sonuç olarak sözü edilen tabirler râvinin hadis rivayetine ehil olup olmadığı konusunda bir hüküm ifade etmek için değil, rivayetlerinde münker hadislerin bulunduğunu tesbit etmek amacıyla kullanılmışlardır. Dolayısıyla bu tabirler, hakkında kullanılan râvinin münker hadislerinin bulunduğunu, ancak onun terkini gerektirecek seviyede olmadığını ifade etmektedirler. Râvinin, terkini gerektirecek seviyede münker hadis rivayet etmesi daha önce zikredilen münkerü'l-hadis tabiriyle ifade edilmektedir.

80 A.g.e., I, 188.

81 Sözü edilen tabirlerin sika râviler hakkında kullanımlarına dair diğer misaller için bkz. Zehebî, *Mizân*, II, 585-586, III, 101, 640.

82 Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 264.

83 Ahmed b. Hanbel, *İlel*, II, 165; söz konusu terimlerin zayıf râviler hakkında kullandığına dair diğer misaller için bkz. Zehebî, *Mizân*, III, 344; IV, 160.

84 Bkz. İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 219-221.

85 İbn Hacer, *Tehzîb*, V, 221; Söz konusu terimlerin metrûk râviler hakkında kullanımlarının diğer misalleri için bkz. Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 337; VIII, 115; Sa'dî el-Hâşimî, *Ebû Zûr'a*, II, 436; Zehebî, *Mizân*, II, 323; IV, 218, 302, 395.

Konuya son vermeden önce bir hadis hakkında enkerü mâ revâ (انكر ما روى) = rivayetlerin en münkeri) tabiri kullanıldığında bununla o râvinin en zayıf rivayetinin bu olduğunun ifade edilmek istendiğini, bu ifadenin râvinin rivayet ehliyetiyle ilgili olmadığını⁸⁶, ayrıca râvinin rivayetlerinde münker hadis bulunmadığının da lâ erâ fî hadîsihi inkâren (لا ارى فى حديثه انكاراً) = hadisinde münkerlik görmüyorum) terimiyle⁸⁷ ifade edildiğinin belirtilmesi gerekmektedir.

IV. SONUÇ

Tesbitlerimize göre “münker” terim olarak başlangıçtan beri “zayıf veya sika râvinin teferrüd ettiği hadis”, “mevzû hadis” ve “zayıf râvinin sikalara muhalif olarak rivayet ettiği hadis” olmak üzere üç farklı anlamda kullanılmıştır. Söz konusu terim müteakdimûn ulemâsı tarafından aynı yaygınlıkta olmasa da her üç anlamda da kullanılırken, müteahhirûndan sayılan âlimler tarafından çoğunlukla “zayıf râvinin sikalara muhalif olarak rivayet ettiği hadis” mânasıyla kabul edilmiş, mevzûât kitaplarında ise “mevzû hadis” anlamında zikredilmiştir.

Münkerü'l-hadis terimi, çokça münker hadis rivayet eden kimse anlamında cerh lafzı olarak çoğunlukla metrûk, yaygın olmasa da zayıf râviler hakkında kullanılmakla birlikte rivayetlerinde teferrüd eden râvilere delâlet etmek üzere de kullanılmıştır.

Râvinin sika, zayıf veya metrûk olduğuna bakılmaksızın, rivayetlerinde münker bulunduğunu ifade etmek için farklı terimler benimsenmiştir. İsnadın tamamı münkerü'l-hadis ile tavsif olunan râvilerden meydana gelmişse bu durum münkerü'l-İsnad şeklinde ifade edilmiştir.

86 İbn Adiy'in Büreyd b. Abdullah b. Ebû Bürde (İbn Adiy, *el-Kâmil*, II, 496) Zehebî'nin ise Mûsâ b. Hilal (Zehebî, *Mîzân*, IV, 226) ile Velid b. Müslim (Zehebî, *a.g.e.*, IV, 347) hakkında kullanımları misal olarak zikredilebilir.

87 Misal için bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh*, IX, 167.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (thk. Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu), I-II, İstanbul 1987.
- Ali el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *el-Masnu' fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû* (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Kahire 1404/1984.
- Âsım Efendi, *Kamus Tercemesi*, I-IV, İstanbul 1305.
- Beluşî, Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin Bür el-Belûşî, *el-İmam İshak b. Râhûye İbrahim b. Mahled el-Hanzalî el-Mervezî ve kitâbuhu'l-Müsned*, Medine 1411/1990.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-Buhârî el-Cu'fî, *Kitâbu't-Târîhu'l-kebîr*, I-IX, Haydarâbâd 1943.
- Cûzekânî, Ebû Abdullah Hüseyin b. İbrahim el-Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkir ve's-sihah ve'l-meşâhir* (thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Feryuvaî), Riyad 1415/1994.
- Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kub b. Süfyân, *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-târîh* (thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), I-IV, Medine 1410.
- Haldun el-Ahdeb, *Esbâbu ihtilâfi'l-muhaddisîn*, I-II, Cidde 1407/1987.
- Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdad*, I-IX, Beyrut, ts.
- Irakî, Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahîm b. Hüseyin el-İrakî, *Elfiyetü'l-hadis* (thk. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1408/1988.
- Itr, Nureddin, *el-İmâmü't-Tirmizî ve'l-muvâzenetü beyne Câmihî ve beyne's-Sahîhayn*, Beyrut 1408/1988.
- İbn Adiy, Abdullah b. Adiy el-Cürcânî, *el-Kâmil fi zuafâi'r-ricâl*, I-VIII, Beyrut 1404-1405/1984.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. el-Münzir et-Temîmî el-Hanzelî er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*, I-IX, Beyrut 1371/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbu'ddin Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer, *Hedyü's-sârî mukaddimetü Fethi'l-bârî*, Beyrut 1410/1989.
- _____, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh* (thk. Rebi' b. Hadî Umeyr), I-II, Riyad 1408/1988.
- _____, *Nüzhetü'n-nazar şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahati ehli'l-eser*, Kahire 1352/1934.
- _____, *Tehzîbu't-tehzîb*, I-XII, Haydarâbâd 1325/1907.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *el-Mecruhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrukîn* (thk. Mahmud İbrahim Zâyed), I-III, Halep, ts.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmâil b. Ömer, *İhtisârü'l-ulûmi'l-hadîs (el-Bâisü'l-hasîs ile birlikte)*, Kahire 1399/1979.
- İbn Maîn, Yahyâ b. Maîn, *Kitâbu't-Târîh* (nşr. Ahmed Muhammed Nûr Seyf), I-IV, Mekke 1399/1979.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur el-İfrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Beyrut, ts.
- İbn Receb, Zeynüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmizî* (thk. Nureddin Itr), I-II, Beyrut 1398/1978.

- İbnü'l-Cüneyd, *Suâlâtü İbni'l-Cüneyd Ebû İshak İbrahim b. Abdullah el-Huttelî li Ebû Zekerıyya Yahyâ b. Maîn* (thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf), Medine 1408/1988.
- İbnü's-Salâh, Ebû Ömer Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs* (mukaddime) (thk. Nureddin İtr), Dımaşk 1406/1986.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî el-Hindî, *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerhi ve't-ta'dîl* (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Beyrut 1407/1987.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Sahihu Müslim* (mukaddime), I-III, İstanbul 1981.
- , *Kitâbu't-Temyîz* (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), Riyad 1402/1982.
- Nevevî, Ebû Zekerıyya Yahyâ b. Şeref, *Şerhu Müslim* (Müslim'in *es-Sahih*'i ile birlikte), Kahire 1392/1972.
- Sa'di el-Hâşimî, *Ebû Zür'a er-Râzî ve cühudühü fi's-sünneti'n-Nebeviyye*, I-III, Medine 1409/1989.
- San'anî, Muhammed b. İsmail el-Emir, *Tavdîhu'l-efkâr li-meâni Tenkîhi'l-enzâr*, I-II (thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1366.
- Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-mugîs şerhu Elfiyeti'l-hadis*, I-III, Beyrut 1403/1983.
- Semhûdî, Ebû'l-Hüseyn Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed, *el-Gunmaz ale'l-lümmâz fi'l-mevzûâti'l-meşhûrât* (thk. Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut 1406/1986.
- Süyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (thk. Abdülvehhab Abdüllatif), I-II, Medine 1392/1972.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-sahih*, I-V, İstanbul 1981.
- Zehebî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz et-Türkmânî, *el-Mûkıza fi ilmi mustalahi'l-hadis*, Beyrut 1412.
- _____, *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, I-IV, Beyrut 1382.